

lid / š avnaté ovoce na obt žkané míse", V. Dan k⁹⁹), u nás pak navíc samozřejmě ještě Gottwalda ("on sada lepších as", J. Pila¹⁰⁰).

Dležitá je ještě jedna věc, pro kterou se mi urinská zahrada stávala tak snadno modelem socialistické šastné epochy. Socialistická éra se zdála být v logice dobového chápání dovršením, ale tím také zákonitě uzavřením. Díky vzniku šastného svta socialismu ztrácel jakýkoliv společenský vývoj smysl: ~adp estože byl popením domněle chaotické a nedokonalé přírody, nabízel v dokonalé, ideální verzi přece jen nehistorické, přírodní schéma asu. Místo "dialektického pohybu" cestou rozporů ~ovým, ještě neznámým vývojovým stádii poskytoval splše pravidelnou a útšnou pulzaci klíení, rstu, zrání, sklízí a nové setby.

99 DAN K, Václav: Soudruhu Staline!. In *Žijí v nás. Sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J. V. Stalina a Klementa Gottwalda*. Praha: Orbis, 1954, s.43.

100 PILA, Jan: *Hvzda života. Verše z let 1950-1953*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1953, s. 112.

MANDELINKA BRAMBOROVÁ

Roger Caillois ještě před válkou psal neobyčejně psobivosti jednoho exempláře nepřehledné hmyzí íše na lidskou představivost, totiž kudlanky nábožné. Právě jí, jejímu "mýtu", v novel rozsáhlý oddíl své knihy *Mýtus a lov k* (Le mythe et l'homme, CAILLOIS 1968). Nemohl tušit, že o deset let později se zmocní představivost lovků na východě Evropy zcela jiný hmyzí druh, napohled mnohem méně ohromující, celkem drobný příslušník řádu *Coleoptera*, řádu *Chrysomelidae* - úhledný zavalitý brouk se žlutými, černě pruhovanými krovkami a černě skvrnitým žlutým štítem. Byl to svým způsobem sice druh exotický, pocházející ze Severní Ameriky, znamenal tak i onak skutečně ohrožení produkce brambor, ale přesto míra jeho všeobecné demonizace byla zcela mimořádná.

28. června 1950 vydala vláda eskoslovenské republiky prohlášení k občanům, které následujícího dne převzaly všechny deníky. Prohlášení začínalo dramatickým kontrastem:

Naši pracující rolníci a s nimi celý národ denně s radostnou naději a starostlivostí opatrně hospodá a pohlíží, jak zraje obilí a jaká bude úroda okopanin a píce, a připravují se společně, za srdečné a důvěrné ústí všeho našeho lidu k druhým žním pšenice. A právě ve chvíli radostných příprav k zahájení sklizně celoroční budovatelské práce malých a středních rolníků přicházejí ze západu a jihozápadu republiky zprávy o vážném ohrožení letošní úrody brambor mandelinkou bramborovou.

Tento nebezpečný škůlec bramborových kultur objevil se u nás v nevelikém počtu obcí i v minulých letech. Soustředěnému úsilí rolníků, mládeže, občanů a lidové správy postižených obcí a úsilí vědeckých pracovníků se podařilo za vydatného použití bohatých sovětských zkušeností z protimandelinkového boje a za ochotné, bratrské a nezávadné ústí sovětských znalců postupně nebezpečného škůdce lokalizovat a nakonec i likvidovat... Již loni bylo ohrožení mandelinkou bramborovou prakticky zdoláno.

Letos byly pojednou během několika dnů zachyceny mandelinkou bramborovou hromadně a soustavně všechdejší západní a jihozápadní oblasti republiky, hraničící s okupáckými pásmy západního Německa, a mandelinka se z nich šířila i do ostatních oblastí státu. V západních oblastech státu se mandelinka neobjevila jenom na polích, ale i na náměstích, ulicích a domovních dvorech měst, a v každém okrese vyskytuje se převážně okolo cest a silnic. Byly také nalezeny krabičky lahvičky, naplněné tímto broukem (*stie!*). To všechno je nezvratným důkazem, že nyní již mandelinkové nebezpečí nevzniklo a nemohlo vzniknout přirozeným a obvyklým způsobem, ale že nebezpečný škůlec byl k nám dopraven uměle, záměrně a hromadně pomocí mraků a vtrhnutí západními imperialisty, jakož i pomocí jejich záškodnických agentů k nám vyslaných.

Tato "skutečnost" byla dále v provolání označena za "bezpečný útok na existenci našich rolníků a všeho našeho

17 "Americký brouk - mandelinka bramborová - ohrozil naši výživu. Pionýři vyhlásili tomuto škůdci boj a pomáhali jej vyhladit", 1951

Mandelinka bramborová

mírumilovného lidu" a v souvislosti s tím vláda vyjádřila přesvědčení, že "naš pracující lid odmítne s odporem a hnusem tento zločinný pokus o zničení úrody a přibije jej před celým kulturním světem na pranýř. Postará se, aby úplně ztroskotal a odpoví na něj velkým a hromadným bojem proti mandelince, zločinně k nám dopravované, a odhalí pravou tvář imperialistů a válečných štváček a jejich zvrhlostní agentů".¹⁰¹

Mandelinka bramborová se vzápětí stala bezprostředním podnětem diplomatických nót: 2. srpence 1950 byla odeslána vládě USA sovětská nota s obviněním americké strany z diverze proti polním Německé demokratické republiky a týden nato pak byla předána americkému velvyslanectví v Československu nota československé vlády.

Nápadné bylo samo nařazení celé kampaně. Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové bylo otištěno v novinách dva dny po zprávě o vypuknutí Korejské války,

101 Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové. *Rudé právo*, 1950, ro. 30, č. 153 (29.6.), s. 1.

tedy poté, co (v dobovém závazném výkladu) "americká loutková vláda v Jižní Koreji zahájila ozbrojený útok proti Korejské lidové republice" .02

Případ s mandelinkou byl ostatně sledován s Korejskou válkou spojován, ob témata se velice často objevovala přímo ve dvojici: "Zatímco vzdušní mordy i amerického letectva shazují pumy na obytné tvrze korejských měst, nezstala ani Evropa ušetřena »mírotvorných« počinů amerických imperialistů." (J. Kubka'03); „~lenové JZD v Jedomlicích, okres Slaný, protestují proti pádění lidové demokratické Koreje. Vyhlásili jsme v celé obci boj proti mandelince bramborové, kterou k nám přináší pomaha i válečníci štěstí a palí. (...) Děkujeme toho je zločinné napadení Korejské lidové demokratické republiky a záškodnické shazování mandelinky bramborové do oblastí sousedících s naším mechem americkou okupací zónou" (A. Kac - J. Foltýn'04). V *Dikobrazu* přináší anekdotický rozhovor s dvěma americkými letci: "Tož kam, Same, do Koreje s bombami?" - "Ne, do Evropy s mandelinkou."05

Ta tato snaha vazba se konečně projevovala i v tendenci stylizovat texty o mandelince jakoby "ve válečném klíči". Už citované prohlášení vlády, které kampaň zahájilo, z etelně upomínalo výzvu k oběm stranám po neekném vojenském vpádu - konfrontovalo útlý výjev radostné mírové práce s temným vylíním hrozby, zvlášť podtrhlo příchod nebezpečí od západní hranice a povolalo "lid", aby nebezpečí rázně elil. Celkové stylizaci odpovídal i výběr pojmenování,

102 an.: Americká loutková vláda v Jižní Koreji zahájila ozbrojený útok proti Korejské lidové republice. *Rudé právo*. 1950, ro. 30, . 151 (27.6.), s. 2.

103 KUBKA, Jiří: Americký brouk. *Lidové noviny*, 1950, ro. 58, . 161 (12.7.), s. 3.

104 KAC, Arnold - FOLTÝN, Juraj: *Americký brouk*. Praha: Brázda, 1950, s. 26, s. 5.

105 *Dikobraz*, 1950, ro. 6, . 30, s. 4.

odkazující nápadně k armádnímu slovníku - "boj", nebo dokonce "hromadný boj"; "lokalizovat a nakonec i likvidovat", "zdolat", "zachvátit", "útok" apod.

Zkusme si z toho hlediska postavit vedle sebe dva texty zcela rozdílné. Zikmund Skyba v článku *Gangste i v letadlech* například přejímá i žánrový předpis vládní "výzvy k obraně": "Do radostných příprav na mírové žně zazníly pojednou hlasy na poplach (...) Pozor, obě republiky! Vaše země, pro vás ta nejkrásnější, byla napadena mandelinkou bramborovou." Autor pak zaujímá roli jakéhosi válečného zpravodaje, oznamuje, že "boj proti škodci byl zahájen na frontě co nejširší a mobilizovány prostředky, které se dobře osvědčují. Nastoupili jsme do boje, v němž musíme stávkou stávkou zvít zít."106 Text z dětské rubriky novin - a zstaneme pro tuto chvíli stále ještě v *Lidových novinách*, v jejich tradičním dětském koutku určeném pionýrům - by podle všeho o ekávání měla představovat dostatečně odlišný typ slovesného projevu, aby nám to umožnilo v rámci daného tématu zaznamenat přece jen jisté obměny. Ale zjišťujeme, že tomu tak není.

Povídka Jíry Hodky se přitom jmenuje *Do boje s nepřitelem*.107 Vypráví se v ní o malém Vašíkovi, který objevil mandelinku a šel to oznámit předsedovi Národního výboru. Předseď se rozhodne - opt přitom: "Musíme ihned zmobilizovat všechny děti od osmi do třinácti let i uítěle." Ani v dalším se stylizace příliš nemění, text zůstává přes svou formální "literárnost" nadále v rámci "válečného zpravodajství": "Za chvíli se dal šik bojovník do neúprošného boje (...). Do ve era byly brambory zachráněny a další šíření tohoto strašného, z Ameriky zavlečeného škodce bylo zamezeno. Nepřítel byl na hlavu poražen ..."

106 SKYBA, Zikmund: *Gangste i v letadlech*. *Lidové noviny*, 1950, ro. 58, . 153 (1.7.), s. 1.

107 HODEK, Jíra: *Do boje s nepřitelem*. *Lidové noviny*, 1950, ro. 58, . 159 (9.7.), s. 7.

Na tomto pozadí nutně nemohla být mandelinka bramborová pouhou mandelinkou bramborovou, stávala se nepřítel, protivníkem lidu budoucího neochvějně svou socialistickou vlast ("Naše talíře budou v bezpečí, až vyhubíme poslední mandelinku. A svít, ten si oddychne, až budou také zneškodni poslední nepřítelé míru", O. Sekora¹⁰⁸). Přetvořila se okamžitě v symbol, v emblematické zvíře Západu. Její vlastnosti se zdály vyjadřovat podstatné rysy imperialismu, především samozřejmě severoamerických. "Paraziti z Wall Streetu si zavolali na pomoc parazity z říše hmyzu," konstatovalo 30. června 1950 *Rudé právo*¹⁰⁹ a podobně to vyjadřuje veršem Karel Bradá ("Hmyz cizopasný spojence má hmyzí"!) nebo Václav Laciná:

Mrať se krize nad Kapitolem,
kde Mister Dollar dumá o výbojích
a bádá, koho poslat do pole:
najít ho - tžké, sám jít, to se bojí.

Me rozbil by si o železný štít,
tož nejpádější zbraň mu není cizí:
sám mor, chtěl by nás morem zahubit,
sám hmyz, posílá na nás spolu hmyzy."¹¹

108 SEKORA, Ondřej: *O zlém brouku Bramborouku. O mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1950, nestr.

109 WINTER, Kamil: Pokus imperialismu o ohrožení naší úrody. *Rudé právo*, 1950, ro. 30, . 154 (30.6.), s. 2.

110 BRAOÁ, Karel: Ze života hmyzu. *Díkbraz*, 1950, ro. 6, . 31, s. 5.

111 LACINA, Václav: Mandelinka bramborová. *Lidové noviny*, 1950, ro. 58, . 164 (15.7.), s. 4.

Mandelinka
bramborová

Dležitým příznakem, spojujícím v jazyce dobové mytologie mandelinku s americkým imperialismem, se stávala její "žravost" ("svou žravostí tak připomíná imperialismus", J. Valja; "Ani jedno zrno (*sic!*), ani jeden brambo: s~nepochápeme znítit oním žravým broukem, který se svými vlastnostmi tolik podobá oněm lidem, kteří její u nás rozsévali", J. Kubka).¹¹² Ale do hry vstupovaly i další charakteristiky brouka, například vizuální, zvláště oblíbené v politické karikatuře a ilustraci. Podélné pruhy na krovkách mandelinky dovolovaly přirovnat její zbarvení k americké vlajce - takové řešení nacházíme na kresbě Antonína Pelce,¹¹³ na níž dle níká přístředí sedě hejna mandelinek, zatímco na kolík dalších, s namalovanými lidskými hlavičkami a s výmluvnými rekvizitami - cylindr, vycházkový klobouk západního typu, generálská epice - zděněn přchá: Je~na z nich, zjevně karikující tehdejšího prezidenta Spojených států Harryho Spencera Trumana, má právě krovky přetvořeny do podoby státní vlajky USA..

Přitom mandelinka nejen symbolizovala imperialismu (americké imperialismu), ale součástí byla také v dobovém povědomí jejich nástrojem. Podle potřeby znamenala "zlou setbu imperialismu" - "4 jakýsi groteskně převrácený obraz poválečných zásilek Unrry,¹¹⁵ ale v metaforickém plánu i poslušné imperialistické přisluhovace: "A~e~l~aně se neostýchají spojovat se se zrádci, vrahy, nacitlickými hrdly a kolaboranty. Mandelinka bramborová Je novým spojencem imperialismu" (Nový spojenec Američan); "Och, kdyby se jim tak povedlo znítit všechnu úrodu

112 VALJA, Jiří: Coloradský brouk a ukrajinský letík. *Lidové noviny*, 1950, ro. 58, . 181 (4.8.), s. 1-2.

- KUBKA, Jiří: Americký brouk, cit. dílo.

113 *Rudé právo*, 1950, ro. 30, . 155 (1.7.), s. 7.

114 FOLTÝN, Juraj - KAC, Arnold: *Do boje proti americkému chrobákovi*. Bratislava: Oráč, s. 20.

115 LACINA, Václav: Mandelinka bramborová, cit. dílo.

Pravá tvář mandelinky bramborové

18 "Pravá tvář mandelinky bramborové." Karikatura z Rudého práva. 1950

našich brambor! To by zajásali: »Splnili jsme úkol, který nám dala pání ze západu«" (O. Sekora).¹¹⁶

Mandelinky se stávaly alegorií všech domácích takzvaných "nepřátel socialismu" Josipem Brozem-Titem po ína je a Závišem Kalandrou kon e, kte í byli v této perspektiv obdobnou "zlou setbou" ve východoevropských státech: "Zanesení mandelinky bramborové na naše pole," píše Rudé

Mandelinka
bramborová

právo, "je jen dalším článkem v et zu provokací amerických imperialist , v et zu, který vede od nasazování agentů typu Tita, Rajka a Kostova do zemí lidové demokracie (...).k podporování špión a zrádc v eskoslovensku, jako tomu bylo v p ípad Horákové a jejich spolp níky".¹¹⁷

Ne náhodou také Josef Kainar v básni Polí ko (už její název prozrazuje mnoho), která byla literárním stvrzením verdiktu nad Rudolfem Slánským a "jeho spolp níky", odsuzuje "zrádce" metaforou, jejíž druhý plán z stává pro dnešního vnímatele nejspíš nejasný, ale dobový tená nebo poslucha v ní musel nacházet z etelný odkaz k p ízra - němu obrazu mandelinky: "jenom zrada p ílétá / po v trů západním. "118 Vždy práv tento motiv byl pevnou sou ástí mýtu "amerického brouka", "šestinoého velvyslance Wall Streetu", shazovaného údajn letadly "do bou kových mrak a v tr vanoucích od západu na východ".¹¹⁹

Obraz sv ta byl tehdy ost e polarizovaný, rozvržený do nesmiitelných protiv: na jedné stran my a na druhé stran oni, na jedné stran Východ a na druhé stran Západ, na jednom pólu Kreml a na druhém Wall Street, ráj a proti n mu peklo, dobro a na druhém b eh u zlo, proti válce mír. Také mandelinková kalamita na našem území se nutn p i - zp sobila této polarizaci. Mandelinka byla vnímána jako cizorodý, nepřátelský živel, s oblibou byla ozna ována jako americký brouk (u nás zjevn podle ruštiny: *koloradskij žuk, amerikanskij žuk*), tedy jako vet elec, nejen spjatý svým p vodem s Amerikou, ale sou asn také reprezentující onen "sv t zla", který se rozkládal západn od naší hranice. Mandelinka jej umož ovala, jak jsme vid li, nahlížet jako sv t "hmyzí". Tím, jak byla sama asto (zvlášt ve výtvarných projevech) antropomorfizována pomocí ustále-

116 an.: Nový spojenec Ameri an - mandelinka bramborová. *Rudé právo*. 1950, ro . 30. . 163 (12.7.), s. 3.

SEKORA, Ond ej: *O zlém brouku Bramborouku. O mandelince americké, která chce loupit z našich talí* , cit. dílo.

117 an.: Nový spojenec Ameri an , cit. dílo.

118 KAINAR, Josef: *eský sen*. Praha: eskoslovenský spisovatel, 1953, s. 33.

119 SKYBA, Zikmund: *Gangste i v letadlech*. cit. dílo, s. 1.

ných atribut charakterizujících v dobových představách kapitalismus, dovozovala Západ karikovat v groteskní šířící nicotné živočišné havěti, sice možná v šířící nebezpečnou a rozhodně odpudivou, ale jsou stejně nepochybně předem odsouzenou k záhubě.

19 Ilustrace Ondřej Sekora z detské knihy O zlém brouku bramborouku, 1950

Jen a si švábí, a si mandelí,
tím ujít nemohou své vlastní zhoubě.
Nakonec budou stejně v ---
i chtějí jsem vlastní věci v troubě.

K. Bradáček

To někdy až překrývalo základní motivický repertoár textů o mandelince, který kotvil, jak víme, v slohovém rejstříku "válečném", zcela novými prvky, jež odkazovaly spíše k motivům novodobé socialistické festivity. Jejich základní rysy krystalizovaly v tšinou kolem předtisky demonstrací a předvod nebo okázalého ceremoniálního rámce kolektivního budování. Boj proti mandelince bývá často pojímán (a vidíme to nejzřejměji například na materiálu výtvarném) jako slavnost: Ondřej Sekora na zadní stranu obálky své agitativní brožury umístil předvod dříve vyzbrojených lahvemi pro sbírání hmyzu a nesoucích transparent "VŠICHNI DO BOJE PROTI MANDELINCE BRAMBOROVÉ". Obdobně postupoval i Lev Haas, autor karikatury s podtitulkem "Celý národ do boje proti americkému brouku!" Zobrazení v její pravé části zástup lidu, který se pohybuje například v rojnici a například v předvodu, vpravo pak jede nákladní auto připomínající...alegorický vzhled a nesoucí výrazný nápis, který je spíše heslem.¹²¹

Mandelinka
bramborová

20 "Celý národ do boje proti americkému brouku!". Karikatura Lva Haase z Rudého práva, 1950

Mandelinka byla - alespo po ást roku - sou ástí obecní závazné obadnosti: její sbírání nabývalo podoby estného úkolu ("Pro všechny pionýry te ve vsi jedna linka: / chy te ji, hubte ji, je to mandelinka!", J. SkáceP22), byla podn tem k vyhlašování pracovních závazk ("Jako odpov proti hanebnému aktu nep átelství v í celému národu rozhodl se Frant. Svoboda, rolník z Bretnova na Bruntálsku že splní výkupní smlouvu brambor nejmén na 130% "23): ritualizovaných hlášení (hol i ka v básni J. erveného Psaní ko soudruhu Gottwaldovi²⁴ oznamuje prezidentu republiky svou ú ast na protimandelinkové akci).

Svou nevítanou p ítomností na eských bramborových polích byl "americký brouk" vlastn vítaným ideologickým argumentem. Stvrzoval smysluplnost nesmi itelného rozd lení sv ta na sv t poctivé práce, korunované bohatou úrodou, a na bláznivý sv t hodnot naruby, ve kterém naopak "p stují Ameri ané mandelinku bramborovou k ní ení úrody" (J. Kubka²⁵). Nep ekonatelné rozlomení sv ta vedví pomáhala aféra s mandelinkou ješt více vyhrotit. Na jeho jednom pólu americká letadla shazovala pumy v Koreji a u nás "zlou setbu" zem d lského šk dce, na pólu opa ném sov tská mírová letadla p ínášela pomoc p í chemickém ošet ení družstevních brázd.

Od samého po átku - povšimn me si ješt jednou obsáhle citovaného vládního prohlášení - doprovázelo kampa nadšené dík vzdání sov tské pomoci. Obráželo se ve fantasticky p sobících zprávách o pokusech sov tských v dc

vyp stovat brambor pro mandelinky nejedlý,126o nezištné pomoci sov tských odborník , ale p edevším práv v rozmanitých lánkách a fejetonech o spolehlivém a úsp šném nasazení sov tských letc nad napadenými plochami. Sov tští "let íci" mohli totiž snadno na základ daného propagandistického rejst fku vystupovat jako kladný prot jšek zlo inných letc amerických, jako "praví bojovnící míru", "hrdinové lásky a pomoci" (J. Valja²⁷).

S tématem sov tských letc vstupoval do zorného pole i motiv sov tského vít zství v nedávno skon ené sv tové válce, p ímá ú ast toho í onoho pilota ze Sov tského sva zu také na osvobozování eskoslovenska pat ila k oblíbeným motiv m. To bylo d ležitá již proto, že "americký brouk" býval asto demonizován spojováním s fašismem _nap íklad byl ozna ován jako "tajná zbra " imperialismu, ve skvrnách na jeho štít, byl í v odborných popisech spat ován obrys písmena V, což všechno asociovalo Hitlerovy vále né kampan s raketovými zbran ími typu V (Fau). Ale ješt d ležit íší to bylo pro d sledné hodnocení "amerického imperialismu" jako nové verze fašismu, která p edstavovala p ímo povinný prvek propagandistického jazyka padesátých let (srov. "americký gauleiter Eisenhower"; "americké gestapo", M. Kárný²⁸).Spojenectví se Sov tským svazem, který zvít zil ve druhé sv tové válce, se stávalo zárukou í všech p íštích vít zství. Tažení proti mandelince bylo jejich radostným p íslibem.

Mandelinka
bramborová

122 SK (=Jan Skácel): Pro všechny pionýry jednotná te linka: Ni te ji, hubte ji, je to mandelinka!. *Rovnost*, 1950, ro . 66. . 159 (9.7.), s. 4.

123 an.: Pracující m st a venkova spole n hubí amerického brouka. *Rudé prdvo*. 1950, ro . 30, . 166 (15.7.), s. 5.

124 ERVENÝ, Jan: Psaní ko soudruhu Gottwaldovi. *Literární noviny*, 1952, ro . 2. . 30, s. 2.

125 KUBKA. Ji í: Americký brouk, cit. dílo.

126 an.: Brambor vzdorující mandelince. *Kv ty*. 1951, ro . 1. . 21, s. 11.

127 VALJA, Ji í: Coloradský brouk a ukrajinský let ík, cit. dílo, s.2.

128 KÁRNÝ, Miroslav: Americké gestapo hledá Julia Fu íka. *Rudé prdvo*, 1951, ro . 31, . 9 (11.1.). s. 5.